

המסלול למורים לתנועה ולמחול

במכללה לחינוך, סמינר הקבוצים בתל-אביב

גיורא מנור משוחח עם נעמי בהט-רצון

פורסם בגיליון 1984 של השנתון מחול בישראל : 21-24.

גיורא מנור: לקוראי השנתון הוותיקים מוכר שמך בהקשר למחקר המחול האתני בישראל, וזאת מתוך מאמריך אשר הופיעו מדי פעם בכתב העת שלנו ובפרסומים אחרים. הפעם בקשתי לשוחח איתך על המכון לתנועה, וביתר פרוט – על המסלול למורים לתנועה ולמחול שאת עומדת בראשו. אצלי קשור המכון – עוד מלפני שנות דור, עם פריצת דרך לחיפושים חדשניים ורציניים בשדה התנועה והמחול בארץ – ואני מתכוון ליוצרי ולמייסדיו, ובראשם יהודית בינטר ולוטה קריסטלר. היום, נדמה לי, חשוב מאוד שדור הצעירים אשר לא ידע את יוסף, יידע משהו על כיווני עבודה אלה שהיו אז חלוציים ומהפכניים, ולמרבה הפלא נשארו גם כיום אנטי-ממסדיים במהותם...

נעמי בהט-רצון: אכן, יש צדק רב בדבריך ואינני יודעת אם "לצערי" או "לשמחתי"... דרך העבודה של המכון בסמינר היה בה, ויש בה גם כיום, חיפוש מתמיד ופתיחות כלפי צרכים ואפשרויות חדשות. אבל על ראשון, ראשון... ההשקפה הבסיסית, שהטרידה את מייסדי המכון – אנשי חינוך ואנשי תנועה ומחול כאחד, הייתה למצוא דרכים לשכלול היכולת התנועתית, המבוססים על צרכי הפרט, האדם כיצור אינדיווידואלי וכיצור חברתי כאחד, וכאילו סתירה יש כאן. דבר זה נעשה תוך התבססות על מדעי גוף האדם: האנטומיה, הפיסיולוגיה, הפיסיולוגיה השימושית, הבינומכניקה ומדעי-החינוך.

ג. מ.: ברשותך, נסי להיות יותר ספציפית. במה מיוחדת העבודה שלכם מבית ספר רגיל למורים למחול... אני יודע שלומדים אצלכם בלט קלאסי וגם תנועה יסודית...

נ.ב.ר.: נכון, הטכניקה התנועתית מבוססת אצלנו על קשת רחבה של מקצועות. הראשוני בהם: תנועה יסודית, שיש בה הרבה מן המשותף לשיטת פלדנקרייז עם פיתוחים מיוחדים בשימוש במרחב, בשטף התנועה ובשימוש באנרגיה ובגורם התקשורתי, שהתנועה מהווה בין אדם לחברו. מקצוע זה מדגיש את יכולתו האישית של כל פרט מתנועע, את הזמן האישי שלו ומודעותו לתנועה יומיומית וליכולתו לשכלל את הרגליו התנועתיים באופן מתמיד ודינאמי. על בסיס התנועה היסודית, שאותה מלמדים מספר מורים בעלי ניסיון ומוניטין, ביניהם יהודה ליבנה, הגר ארד, ולידם מורים צעירים, בוגרים שלנו. יצרנו במסלול למחול שיטה טכנית, שהיא עבורנו בסיס ומפגש לטכניקות שונות ומוכרות. אנו קוראים למקצוע זה "מתנועה למחול" ואותו מלמדת תרצה שפנאוף, שבצד היותה בוגרת המכון למדה ורקדה אצל מיטב המורים למחול וממשיכה כל הזמן לעסוק בתנועה יסודית.

תרצה ביססה במשך השנים את השיטה, תוך שיתוף פעולה עם מורים נוספים שלנו, מנקודת המוצא של הידע האנטומי-פיסיולוגי עד לתהליכי תנועה שונים, ביניהם המוכרים יותר מתחום הבלט הקלאסי והמודרני,

וצרופים המתאפשרים מן התנועה היסודית ועד לתהליכי תנועה הדורשים טכניקה משוכללת של מחול. טכניקה זו מאפשרת להתנועע בשפת תנועה של מחול מודרני – מורחב ופתוח לכל אפשרות יצירתית שהרוקד מעוניין בה. הכול פתוח והרשות נתונה – בתנאי שתדע את יכולתך התנועתית ותפתח את כישוריך באופן מתמיד תוך מודעות לכלל אפשרויות התנועה של הגוף האנושי.

ג.מ.: ידוע לי כי אתם מקדישים זמן רב – יחסית לבתי-ספר אחרים למחול – ליצירה, לקומפוזיציה ולכוריאוגרפיה. כיצד נעשים הדברים במסגרת מערכת הלימודים שתמיד לחוצה בזמן.

נ.ב.: ר.: את היצירה אנו רואים משני כיוונים מרכזיים: האחד – גישה יוצרת לכל שיעור בתנועה, זאת אומרת איך לעבוד על בעיות טכניות מוכרות לא באופן מכאני-חיצוני אלא בכל פעם מנקודת ראות אחרת, לפי הצרכים המשתנים ותוך חיפוש דרכים שונות לעבודה עליהם. זה אומר "גישה יוצרת" מבחינת החשיבה התנועתית, הבעיות המתודיות של ההוראה ומבנה השיעור. אסור לנו לשכוח, שהמחול הוא ביטוי אישי ויכולת אישית, אך גם אמצעי תקשורת-חברתי ראשון במעלה. זה מוביל אותנו לכיוון השני והוא הקומפוזיציה, מקצוע חשוב אצלנו, הנלמד לאורך כל שנות הלימוד, בהדרכת צופיה נהרין ובהדרכתי, כשעבודת התלמידים נעשית בזמן השיעורים ובעיקר מחוץ לשיעור, כשבשיעור מלמדים, מתייחסים ושואלים שאלות ומגיבים.

ג.מ.: איך מתקשרים מקצועות הבלט הקלאסי והבלט המודרני – שגם הוא כבר קלאסיקה – כמו זה של גראהם, שגם אותם לומדים תלמידים?

נ.ב.ר.: שאלה טובה... "האבות המייסדים" חשבו כי עם ההתנסות האישית הנכונה יבוא גם השכלול הטכני – בהתאם ליכולתו ולצרכיו של כל תלמיד. מסתבר שעם הקמת המסלול למחול במכון צריך היה לתת חיזוק מסוים ולהכניס מקצועות אלה. זאת עשינו אך ורק על-ידי מורים שהם מצד אחד מומחים בעלי ניסיון בתחומם וגם בעלי ידע במקצועות גוף-האדם ופתוחים לתנועה היסודית ולגישה היוצרת. לדוגמה: דינה שמואלי, המלמדת אצלנו בלט קלאסי ורודה מנס, המלמדת מודרני, לקחו ולקחו מדי פעם שיעורים בתנועה יסודית ובשיטת פלדנקרייז אצלנו ומדי פעם השתתפו בשיעורים של מורים אחרים, כדי להבין על גופן את הקשרים והבסיס המשותף לכל הנעשה אצלנו בעבודה מעשית, וכל הצדדים נהנו משיתוף פעולה זה.

ג.מ.: נוכחתי בביקורי במכון כי זו עובדה מקובלת אצלכם שמורה משתתף – וברציפות – בשיעורים של מורה אחר יחד עם סטודנטים שהם בעצם תלמידיו. האם אין בכך קושי מסוים?

נ.ב.ר.: קושי אהוב ורצוי היה אולי בהתחלה. כיום דבר זה מקובל ונעשה ספונטנית לפי הרצון והצורך תוך תיאום הדדי. חשוב שייאמר כי עבודת הצוות אצלנו מאד הדוקה ובנויה כך שאנו מדי תקופה – ולא ארוכה מדי – מקיימים דיונים מקצועיים שונים של הצוות ומבררים לעצמנו שאלות מקצועיות שיכול להעלות כל מורה מחבר העובדים. לולא הצוות המהימן והנאמן שהמשותף לכולם היא "מחלת האהבה לתנועה", לא היינו יכולים לעבוד כפי שאנו עובדים.

ג.מ.: ראיתי בסטטיסטיקה שפרסמה המכללה, שאתם מקבלים למסלול לתנועה ולמחול אחד מתוך שישה-שבעה מועמדים, וגם זאת אחרי סגירת ההרשמה באופן שרירותי – כיצד את מסבירה את הנהירה הקיימת בשנים האחרונות?

נ.ב. ר.: יש לכך וודאי סיבות רבות ושונות, שלחלק מהן לא נוכל להיכנס במסגרת זו. ברור שהדבר מפתיע גם אותנו, בעיקר כשידוע שתנאי המבנים אצלנו הם חלוציים יחסית למוסדות מפוארים, המשופעים באולמות ושירותים, שלכמוהם אנו עדיין מצפים... מה שחשוב לומר הוא, כי בשנים האחרונות, המבקשים ללמוד אצלנו יודעים יותר טוב ויותר במדויק מה הם רוצים ללמוד ולמה הם רוצים לייעד את עצמם כמורים לתנועה ולמחול. רבים באים כי שיטות העבודה והגישה לשכלול היכולת התנועתית מושכים אותם. רבים מאוד רוצים לעסוק יותר ביצירה ובכוריאוגרפיה דבר שיחסיית (גם אם אף פעם לא מספיק) נעשה אצלנו הרבה. יחסי-ציבור זה הצד החלש שלנו, ואין אני מצדיקה זאת, להיפך. מעשית, מתפרסמת מודעה – כנדרש פורמאלית – על-ידי המכללה על מועדי ההרשמה. אך הסטודנטים שלנו בדרך כלל באים הרבה לפני המודעה – וזאת לאורך כל השנה – כי אצלנו תלמיד מביא תלמיד, וכך הלאה בתנועה מתמדת. הבעיה שלנו לנתב ולעצור, כי כידוע מספר המקומות מוגבל בשל המגבלות הפיסיות שאנו כפופים להן. ובשנים האחרונות הקפא משרד החינוך – מסיבות תקציביות – את מספר היכולים להתקבל. אבל לא אדייק אם לא אזכיר את העובדה, כי כשהוקם המסלול למחול לפני שש שנים פנו אלינו לפתוח אותו בשיתוף עם מוסד אחר בתנאי שילמדו בו הרבה תלמידים. הוזכר המונח מאות תלמידים... אנו חשבנו אז שחשוב ורצוי יותר שיהיו בישראל מעט מורים טובים מאשר הרבה מורים בינוניים למחול. עמדתנו זאת התקבלה, וכך קיימים במכון שלנו שני מסלולים: האחד לחינוך גופני והשני לתנועה ולמחול, כשבראשון נפתחות כל שנה שתי כתות ובשני כתה אחת. אובייקטיבית, מספר הלומדים אינו קטן! במכון כולו לומדים כיום כשלוש-מאות תלמידים מן המניין בשני המסלולים ועוד כמספר הזה במערכת ההשתלמויות שאנו מקיימים. זאת אומרת כשש-מאות תלמידים בסך הכול.

ג.מ.: מי הבאים להשתלם ובאילו נושאים?

נ.ב.ר.: ההשתלמויות מאורגנות לפי נושאים שונים בתחום החינוך הגופני, תנועה ומחול. הן מיועדות למורים העוסקים בכך ונעלי ניסיון בעבודה. גם כאן מספר הפונים הרב מחייב ברוב ההשתלמויות ראיון אישי ובחינת הכרות מעשית בכדי למצוא את המתאימים ביותר לכל מקצוע. הנושאים הם: כתב תנועה בשיטת אשכול-ווכמן, קורס המתקיים בכמה רמות ומשך הלימודים בו מספר שנים לפי רמת המשתתף; תנועה לילדים חריגים במסגרת החינוך המיוחד; קורס בכוריאוגרפיה, השתלמות למורים לתנועה ולמחול; תנועה כמגמה בריאותית ועוד. קיימת אצלנו גם מכינה למסלול למחול עבור המועמדים הרוצים להתקבל וזקוקים לחיזוק בשטח הבלט הקלאסי והמודרני. המכינה מיועדת בראש ובראשונה לחברי קבוצים, אשר במקום מושבם קשה להם לרכז לימודים בצורה הולמת שתאפשר להם לימודים במסגרת המסלול לתנועה ולמחול.

ג.מ.: נושאים שונים שמקובלים כיום כאופייניים למחול הפוסט-מודרני היו מקובלים במכון לתנועה עוד מימי "המייסדים" כפי שקראת להם.

נ.ב.ר.: אני אסירת תודה על כך שאתה שם את הדברים במקומם. גם אני צריכה להזכיר זאת לעצמי מדי פעם. כשהייתי תלמידתם של יהודית בינר ולוטה קריסטלר – לפני עשרים וחמש שנים בערך – עבדנו בתנועה ויצרנו במחול בעזרת "אביזרים קטנים" כמו מקלות, כדורים, יריעות פלסטיק, כיסאות וכדומה. כיום עבודה יוצרת מסוג זה היא אחד הנושאים החשובים ביצירה בתנועה בצד נושאים רבים אחרים, וכשאנו רואים כיום כוריאוגרפיות המבוססות על גישה דומה או עבודות מסוג עבודתה של רינה שיינפלד, זה רק טבעי בעינינו שתלמידים שלנו השתלבו בקבוצה זו ושכל אחד בהתאם לאפשרויותיו ואישיותו ימצא את דרכו.

ג.מ.: למרות המטרה המוצהרת שלכם להכשיר מורים לתנועה ולמחול, אני מכיר מספר רקדנים שיצאו מבית האולפנא של המכון בסמינר הקבוצים, או במסגרת המסלול למחול או במסגרת הסדנאות לכוריאוגרפיה.

נ.ב.ר.: נכון, מצויים כיום בוגרים שלנו בכמה להקות בארץ ומתחילים להתפרס גם בחו"ל. כיום נמצאים בוגרים שלנו בבית-שבע ובית-שבע 2, בלהקת קול ודממה ובעתודה שלה, וכפי שכבר ציינתי בקבוצתה של רינה שיינפלד ועוד.

ג.מ.: האם לדעתך חל שיפור בנושא השתתפותם של גברים בלימוד תנועה ומחול?

נ.ב.ר.: חל שיפור, גם אם לא דווקא מבחינה כמותית. מספרית פונים אלינו לראיון אישי בין ארבעה לשישה גברים מדי שנה. בשלוש השנים האחרונות התקבלו שני גברים מדי שנה וזה כמובן נראה אחרת לגמרי כשמשתתפים גברים בעבודה. היות ובמסלול לחינוך גופני יש מעל 50% גברים, מנצלים תלמידינו עובדה זו ומשתתפים בעבודות בקומפוזיציה בחורים מן המסלול לחינוך גופני. לשמחתנו מורים-גברים יש אצלנו גם למקצועות המעשיים, כמו יהודה ליבנה ויעקב לויתן. על המקצועות העיוניים אין צורך לדבר.

ג.מ.: נדמה לי שהמגמה החינוכית-יצירתית שלכם ברורה. האם יש המייחד את המכון מעצם היותו קיים בישראל או שאפשר להקים בדיוק דבר כזה בכל מקום שהוא בעולם?

נ.ב.ר.: אנו מדגישים את היותנו "אנשי ישראל", גם אם היו כאלה שבאו מחו"ל במיוחד להתקבל ללימודים אצלנו. כלומר הלומדים אצלנו מתעתדים להיות מורים בארץ הזאת. כך למשל המקצוע "מחול ממסורות עממיות בישראל" או, במלים אחרות, פחות מדעיות, מחול עדות-ישראל, נלמד בראש ובראשונה על יסוד של הסתכלות אנאליטית במסורות ובתפקודן החברתי. מה מקומו של אירוע הכולל מחול במסגרת משפחתית וקהילתית? מה מביא הילד איתו לבית הספר? ואנו יוצרים כמובן מסגרות סדנאיות עם אנשים בקיאים הנושאים מבית מסורות אלה, והם מאפשרים לתלמידים להתנסות במסורות של עדות ישראל וגם במסורות לא-יהודיות, כגון ערביות, דרוזיות וצ'רקסיות. במקצוע זה, כמו במקצוע תולדות המחול, משלבים עבודה עיונית ועבודת-שדה מעשית.

ג.מ.: כיצד תוכלו להבטיח, שתלמיד המסיים את המסלול לתנועה ולמחול אכן יעבוד על פי ההשקפה שאתם מאמינים בה ומחנכים אליה?

נ.ב.ר.: לך אני לא צריכה לספר שהוראה, וודאי לא חינוך, אינם חברת-ביטוח. התלמיד המתחיל – למרות המוטיבציה הגבוהה מאד, האופיינית לרוב התלמידים – עומד לא פעם נבוך ומבולבל, ואינו מוצא את דרכו, והוא מגשש בין הכיוונים. המגמה שלנו לתת בסיס רחב, שבמסגרתו כל אחד ימצא את הכיוון המתאים לו. בלי ספק זה מביך בתחילת הדרך, ואילו המורים לא היו רואים את הבסיס המאחד ולא היו מכירים את המייחד כל מקצוע ומקצוע, לא ניתן היה להעביר ראייה כוללת זו לתלמידים.

ג.מ.: אני שואל את עצמי ואותך מדוע זה לקח זמן כה רב להחליט לפתוח מסלול למורים לתנועה ולמחול כי כיום זה נראה כה מובן ולפחות לפי הידוע לי בקבוצים מורים רבים עובדים בשיטות המבוססות על גישה דומה כבר שנים רבות.

נ.ב.ר.: אולי דרכי שלי בלימודים תדגים את הבעיה. לפני שהייתי מורה לתנועה ולמחול – וזה היה כידוע לך לפני זמן רב, חיפשתי מקום ללמוד בו ולא מצאתי את מבוקשי במקום אחד. ולכן למדתי הוראת מוזיקה במוסד מסודר ואחר כך בלימודים אקדמאיים בחו"ל, אבל את לימודי התנועה והמחול נאלצתי לקבץ ממקומות שונים: למדתי תנועה במכון של סמינר הקבוצים, שהיה אז בצפון תל-אביב, אצל יהודית בינטר ולוטה קריסטלר, והן פתחו בפני עולם חדש. המשכתי ולמדתי אצל מורותיי הוותיקות: ירדנה כהן בחיפה וגרטרוד קראוס בתל-אביב. מורות גדולות אלה יצרו אצלי תשתית, שעליה יכולתי לבנות גישה אישית משלי לחינוך לתנועה וליצירה במחול. בהמשך, בגיל מאוחר יחסית, למדתי בלט קלאסי ומחול מודרני, ושיטות שונות בתנועה כמו כתב התנועה אשכול-וכמן, יוגה, פלדנקרייז ושיטת אלכסנדר. כיום, תלמיד שלנו מקבל בסיס רחב, ובמידת האפשר מאוזן, בכדי שלא יישאר סגור בפניו חלק חיוני זה או אחר של עולם התנועה והמחול. גם אם לכל אדם צרכים משלו ולכן לאחד התוכנית מתאימה יותר ולשני פחות, נדמה לי שיש כאן לפחות מתן יסודות חשובים של המקצוע. אשר לשאלתך, במקרה זה, כמו בהרבה מקרים דומים, המשוגעים-לדבר נתנו תשובה לצורך שהגיע מן השדה.

במשך שנים אנשים חיפשו מקום ללמוד בו, כאשר לא ראו כמטרתם המרכזית לרקוד דווקא בלהקות כגון בת-דור, בת-שבע או הבלט הישראלי, כלומר לא לימוד מחול מנקודת ראות של מחול קלאסי או מודרני-קלאסי בלבד. עם כל הכבוד, חשוב היה להם לקבל הכשרה בסיסית לתנועה, ועל בסיס זה לבנות את ההמשך. היו מקומות לימוד מתאימים בחוץ לארץ, אך כאן לא הייתה אכסניה שתאפשר לימוד בדרך זו. הדרישה באה מן השטח, ובעיקר מן הקבוצים. וכך בעבר הגיעו רבים כמוני וכמו תרצה שפנאוף ואחרים למכון, למדו תנועה וגם קצת מחול ולאחר מכן חיפשו מסגרת להתמחות בתחומים ספציפיים של המחול. או בדרך הפוכה, כפי שקיים גם היום, למדו באקדמיה או בבית-ספר אחר, בארץ או בחו"ל, ואחר כך השתלבו במסגרת ההשתלמויות של המכון. מעשית, התאפשרה פתיחת המסלול כתוצאה מיוזמות שונות שחברו יחדיו ובעיקר של סמינר הקבוצים, שהוא מאז ומתמיד מקום המודע לחיפוש ועשייה חדשנית בשטחים שונים, הן בחינוך בכלל והן בחינוך לאמנות.

הדבר שעמד לעינינו היה קודם כל המטרה החינוכית שבמחול, המגמה להקנות את התנועה היסודית ולא דווקא ליצור בית חרושת לרקדנים; זאת אומרת הכשרת מורים לתנועה ולמחול שמטרתם הבסיסית היא החינוך לתנועה והעיסוק בתנועה הטבעית ביותר.

ג.מ.: לסיכום, איך היית מנסחת את המסר המרכזי שלכם לאנשי המחול?

נ.ב.ר.: כשאנו אומרים מחול, אנו מתכוונים לאישיות הכוללת, לאדם וליכולתו להתנועע, להתבטא בתנועה וליצור קשר על-ידי תנועה. כוונתנו לתת לצעיר ידע על מנת לגשת אל עצמו כאדם מתנועע, ידע על מנת לעבוד על עצמו, ולאחר מכן לעבוד בקבוצות ולמצוא את דרכו המיוחדת. אפשר לומר כי שכלול התנועה הוא האמצעי ולא המטרה. ברור שלא ניתן להפריד כאן בין גוף ונפש: אדם מתנועע – אישיותו כולה מתנועעת. הניסיון להפריד בין המישורים הוא דבר בלתי אפשרי. לכן ברגע שאנחנו עוסקים בתנועה יסודית, ודאי שאנחנו מדברים ביצירה באמצעות התנועה, בעבודה יוצרת בתנועה.